

Müxtəlif ölkə və millətlərin arasında vasitəsiz əlaqələrin yaradılması onların arasında daha asan və etibarlı münasibətlərə gətirib çıxarır. Qarşılıqlı münasibətlər zəminində fərqli mədəniyyətə malik olan insanlar özlərinə yad olan mühitdə müəyyən çətinliklərlə rastlaşırlar. Bu zaman onlar adaptasiya problemlərinə məruz qalırlar.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyət prosesində qavrayış şəxsiyyətə daxilən xas olan ideya və nəzəriyyələrlə müəyyən edilir. Bunlara dünyagörüşü və mentalitet daxildir. Bunlar digər insanlar, xüsusən də başqa mədəniyyətin nümayəndələri haqqında məlumatların seçilməsi və yaradılması, habelə onun təşkili və ünsiyyət tərəfdaşının vahid imicinin qurulması amilləridir. Mədəniyyətlərarası qavrayış şəxsiyyətlərarası qavrayışdan müəyyən dinamik və mənalı xüsusiyyətlərə malik olması ilə fərqlənir.

Dünya təcrübəsindən məlumdur ki, ənənəvi mədəniyyətin yeniləşməsi, hər şeydən əvvəl şəxsiyyətin dəyər-motivasiya strukturunda və kollektiv eyniliyində münaqişə yaradır. Çünki, həyat tərzinin modernləşməsi mürəkkəbləşmiş etnomədəni sistemi dərin keyfiyyət dəyişməsinə aparır.

Mədəniyyətlərarası ünsiyyətdə psixologiyanın rolunun nəzərə alınması mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqənin effektivliyinə təsir edən əsas ölçüləri və amilləri aşkar etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat:

1. Verdiyeva L., Kərimova M. Sosial psixologiya. Bakı, 2018.
2. Babayeva Ş., Həsənova M. Sosial psixologiya. Bakı, 2019.
3. Ratner C. Kültürel psixoloji, kultürlər arası psixoloji, yerel psixoloji. İKÜ, 2014.

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFININ SOSIAL-İQTİSADI ASPEKTLƏRİ

*Xəlilov Xəlil Ramiz oğlu
Mingəçevir Dövlət Universiteti*

Əhalinin gəlirləri rifahın əsas dominantı bazar iqtisadiyyatı şəraitində istehsal, bölgü və idarəetmə səmərəsi rolunu oynamaqla iqtisadi artıma və iqtisadi inkişafa təsir edir, sahibkarlığın stimullaşmasına şərait yaradır. Sahibkarlığın son məqsədi onun kommertiya obyekt kimi gəlirləri ilə ölçülür. Gəlir anyalığı yeni yaradılan məhsul və xidmətin dəyəri ilə ölçülür. Gəlirlərdən istehlak xərclərini çıxdıqdan sonra əldə olunan qalığa dəyər, istehlak üçün yeni xərclərə isə maliyyə əsası rolunu oynayır. Gəlirlər, formalaşma mənbələri və istifadə istiqamətləri geniş aspektdə öyrənilib. Gəlirlərin iqtisadi subyektlər üzrə formalaşması mülkiyyətin miqyası, onun istifadə səmərəsi həmçinin forma və xarakteri ilə artır və istifadə olunur. Dövlət gəlirləri dövlətin iqtisadi inkişafının nəticəsi və amili olmaqla iqtisadi tədbirlərin maliyyə əsaslarını təşkil edir. Dövlət gəlirlərinin formalaşması mənbələri xalis sahibkarlığın səmərəli təşkili və artırılması yolları təşkil edir. Dövlət gəlirlərinin sosial statusu hər bir nəfərin və qrupun bu gəlirlərdən istifadəsi qanunauyğunluqları reallaşır. Təbii ki, gəlirlər yaradılır, istehsal olunur və məhdud olduğu üçün onun bölgüsü də müəyyən meyar və göstəricilər ilə, prinsiplər və normativlərə uyğun stimullar və tənziqləmə rıçaqları

üzərində qruplaşır. Bu göstərilən aspektlər son nəticədə gəlirlərin sosial səmərəsini, onun iqtisadi artımda rolu və rifahının yüksəldilməsində səmərəsini ifadə edir. Dövlət gəlirləri istehsal prosesində yaranır, onun dövlət və qeyri-dövlət mülkiyyətində olan sahibkarlıq fəaliyyəti nəticəsində istehsal olunan məhsul və xidmətlərin dəyərinin sahibkarlar və dövlət arasında bölgüsü nəticəsində baş verir. Hər bir subyektin gəlirləri həmin subyektlərin gəlirlərin yaranmasında iştirak payını nəzərə almaq və həmçinin subyektlərin səlahiyyətləri və vəzifələrini təmin edən resurs potensialını formalaşdırmaq məqsədini reallaşdırmağa çatan vəsait hədəf olaraq konseptual inkişafın əsas istiqamətləridir. Sahibkar gəlirlərinin bölgüsü dövlətlə müəssisə daxili yığım və istehlak məqsədləri üçün əmək haqqı və əmək haqqına əlavələr şəklində, dövlət büdcəsində ödəmələr üçün istifadə olunur. Sahibkar gəlirləri sosial müdafiə fonduna, dövlət büdcəsinə və yerli büdcələrə müxtəlif vergilər yolu ilə bölünür. Əldə olunmuş gəlirlərin subyektlər arasında əmtəə və xidmət mübadiləsi yolu ilə bölünür. Beləliklə, hər bir subyektin gəlirləri özünəməxsus mənbələr hesabına formalaşır. Təbii ki, bu mənbələr ümumi olsa da, onların ödəmə dairəsi və potensialın intensiv istifadəsi uyğun gəlirlərin həcmi onun dinamikasını yaradır. Cari xərclər perspektiv gəlirlərin mənbəyini və amilini təşkil edir. Ona görə də hər bir sahibkar subyekti bazar rəqabəti şəraitində davamlı inkişaf meyillərini saxlamaq üçün özünün xərc strukturunu ehtimal nisbətlərdə bölməklə canlı əmək məsrəfləri və yığım üçün, həm də özünü sıx ortalamaq üçün müəyyən istiqamətlər seçir. Sahibkar gəlirləri istehsal yönlü və istehlak xarakterli nisbətlərin müəyyən normativlər və istehsal, istehlak tələbatları arasında dəyişmə dinamikasına uyğun qərarlar qəbul etməklə özünü idarə edir. Gəlirlərin formalaşması sahibkarlığın özünün inkişaf meyillərini formalaşdırır, onun fəaliyyəti üçün maliyyə mənbələrini təmin etməklə mərkəzləşdirilmiş və yerli büdcələrin gəlir hissəsinin, əhali gəlirinin formalaşmasında aparıcı mənbə rolunu oynayır. Artıq makro səviyyədə ümumi daxili məhsulun 74%-nin özəl sektor tərəfindən formalaşması, əhali gəlirlərinin tərkibində sahibkarlıq gəlirlərinin əmək haqqı və transfert gəlirlərindən yuxarı olması və bu meylin dinamikası bütövlükdə gəlirlərin və sahibkarlığın birbaşa və dolayısı əlaqəsini inkişaf etdirir. Sahibkarlıq gəlirlərinin artması, sahibkarların sayının artması, onların bazara uyğun maddi nemətlər və xidmət istehsalının reallaşması, həmçinin əhalinin rifahının yüksəldilməsi tələbləri ilə bağlı olaraq dəyişir. Sahibkarlıq gəlirləri respublikada həyata keçirilən islahatlar və bu islahatların sosial nəticələri ilə əlaqəlidir. Belə ki, torpaq islahatları, özəlləşdirmənin ilkin və sonrakı mərhələləri sahibkarlıq gəlirlərinin artımı üçün ilkin mənbəə olmaqla sonrakı varidatın əsasını təşkil edir.

Sahibkarlığa maliyyə yardımı tətbiq olunan vergi sistemi ilə də onun daxili vəsaitlərinin hesabına öz fəaliyyətinin genişlənməsinə imkan verir. Sahibkarlığa kömək məqsədi ilə də daha çox borcların silinməsi, debitor və kreditor borcların verilməsində kanikul verilməsi halları tətbiq olunur ki, bu da öz növbəsində sahibkarlara şərait yaradır ki, özünün fəaliyyəti üçün bazanı möhkəmlətsin. Sahibkarlıq gəlirlərinin vergiyə cəlb olunmayan hissəsinin artırılması, sadələşdirilmiş vergi formasının tətbiq edilməsi, bəzi regionlara kreditlərin daha ucuz faizlə və ünvanlı verilməsi, dövlət tərəfindən məhsulun alınması, ixracatı üçün təminat verilməsi halları və mexanizmləri gəlirlərin artırılması, iqtisadi potensialın daha çevik iqtisadi

dövriyyəyə cəlb edilməsinə şərait yaradır. Respublikada ixracat vergisinin tətbiq olunmasını müəyyən mənada sahibkarların fəaliyyətinə maliyyə dayağı olsa da onun perspektivdə tətbiqi və onun differensial yanaşma metodikası respublikada sahibkarlıq gəlirlərinin mərkəzləşdirilmiş gəlir və xərc strukturu ilə əlaqəsinin möhkəmlədə bilər.

Ədəbiyyat:

1. İbrahimov İ.H. Sahibkarlıq fəaliyyətinin tənzimlənməsi məsələləri. Bakı: Səda nəşriyyatı, 2010. 248 s.
2. “Kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 dekabr 2017-ci il tarixli Fərmanı.
3. Məhərrəmov A.M. Sahibkarlıq: nəzəriyyədən praktikaya. Bakı, 2009.
4. Əliyev T.N., Həsənov Ə.H., Əsədov X.Ə. İnnovasiya sahibkarlığının əsas xüsusiyyətləri və təşkilinin səmərəliliyi. AMEA-nın Xəbərləri. İqtisadiyyat seriyası. №2 Bakı. Elm. 2010. S. 5-12.
5. İbrahimov İ.H., İbrahimov E.R. -Sahibkarlıq fəaliyyətinin iqtisadi-hüquqi mexanizmi. Bakı, 2004.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢДАҒЫ ЭКОНОМИКА ЖӘНЕ БИЗНЕС САЛАСЫНДАҒЫ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР

*Омарова А.Б., экономика кафедрасының аға оқытушысы
Л.Б. Гончаров атындағы ҚазАЖИ, Алматы қаласы*

Елімізде жаңа технологияларды енгізу мақсатында "Жасыл" экономика саласын зерттеу басталды. Елордада өткен кездесуде сарапшылар, бизнес және ғылым өкілдері, сондай-ақ экология және цифрлық даму министрлігінің өкілдері оның барысы туралы талқылады. "Гринтех" бағытына ерекше назар аударылатын болады. Сонымен қатар, медицина және ауылшаруашылық технологиялары Мұқият зерттелетін болады. Мысалы, қазір елде су тапшылығы өте өзекті. Бұл тақырып арнайы сессияда көтерілді. Ғалымдар суды қалай тиімді пайдалану керектігін білмейміз дейді. Әсіресе ауыл шаруашылығы саласында. Бұл ретте Үкімет пен экологтардың бірлескен жұмысы өте маңызды

Суды ауылшаруашылығы саласында да, тұрмыстық қолданыста да өте көп шығындаймыз. Мәселен, біздің қалалар Еуропамен салыстығанда 2-3 есе артық пайдаланады. Тиімділік көрсеткіші өте төмен. Тіпті әлем бойынша тізімнің ең соңғы сатыларындамыз. Бізден кейін Сомали ғана тұр. Ендігі мақсат осы тығырықтан шығудың жолын табу. Яғни техникалық және технологиялық инновацияларды игеруіміз керек.

Цифрлы Қазақстан: Экономика саласындағы цифрлық технологиялар қалай енгізіліп жатыр?

"Цифрлық Қазақстан" бағдарламасы 4 бағыт бойынша жүзеге асырылуда. Бірінші бағыт-ауыл-өңірді кең жолақты интернетпен қамтамасыз ету. Екінші бағыт-экономика саласына цифрлық технологияларды енгізу (Көлік және